A férj és feleség élettartamának modellezése több életre szóló életbiztosítási szerződéseknél

Szakdolgozat

Írta: Tárnok Edina

Biztosítási és pénzügyi matematika MSc, Aktuárius szakirány

Témavezető:

Vékás Péter, egyetemi tanársegéd

Budapesti Corvinus Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar,
Operációkutatás és Aktuáriustudományok Tanszék

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Természettudományi Kar

2011

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés

Az életbiztosítások díjkalkulációja halandósági táblákon alapul, melyek nemre és korra lebontva tartalmazzák a halálozási valószínűségeket. Egy életbiztosításnak azonban nem feltétlenül csak egy biztosítottja lehet. A több életre szóló életbiztosítási szerződések egyik legkedveltebb típusa az a két életre szóló biztosítás, melyet házastársak köthetnek. Mivel egy ilyen szerződés esetén is halálozási valószínűségekkel kell számolnunk, felmerül a kérdés, hogy milyen halandósági táblával számoljunk, hogy helyes eredményre jussunk.

Számos statisztika bizonyítja, hogy a házasságban élők várható élettartama hosszabb azokénál, akik egyedül élnek. Egy másik érdekes dolog, hogy a férj és a feleség élettartama között összefüggés fedezhető fel [5]. Ennek több oka is lehet, például az azonos életszínvonal, életvitel, ill. előfordul, hogy az özvegy nem sokkal társa halála után "‘érzelmi okokból"’ követi párját (brokenheart syndrome). Ezek arra sarkallnak, hogy egy házaspároknak szóló életbiztosítás díjkalkulációjakor ne az eredeti férfi és női halandósági adatokkal számoljunk, - ezáltal azokat függetlennek tekintve - hanem vegyük figyelembe a két élettartam között húzódó kapcsolatot is.

Az elemzéshez olyan adatokra van szükségünk, melyeknél nem külön férfi és női élettartamokat figyeltünk meg, hanem a férj és a feleség élettartamát összekapcsolva tartjuk számon. Így képesek leszünk feltérképezni a két élettartam közti kapcsolatot.

Az ilyen feladatok megoldására a matematika több módszert is kínál. Az egyik út lehetne a sokkmodell alkalmazása. Dolgozatomban egy másik matematikai megközelítést választottam, a kopulát. Ez a fogalom nem tekint vissza nagyon hosszú múltra, ám mostanra rengeteg területen felhasználták, kezdve pénzügyi folyamatok modellezésétől, mérnöki feladatok megoldásán át, előrejelzések készítéséig. Többek között azért döntöttem a kopula alkalmazása mellett, mert arra törekedtem, hogy a módszer, melyet használok, minél egyszerűbb lépésekből épüljön fel és minél inkább követhető legyen a kapcsolat feltárásának minden mozzanata. Erre a kopula felhasználásával remek lehetőségem nyílt.

A szakdolgozat Elméleti bevezető című fejezetében rövid elméleti áttekintést adok a kopulákról általánosságban. Ismertetem a fogalmat és összefoglalom annak legfontosabb tulajdonságait. Ezt követően néhány konkrét kopulafajtára kitérek részletesebben is, melyeket a modellezés során használtam.

A következő fejezetben bemutatom az adatokat, melyekkel dolgoztam, és azokat a műveleteket, melyek elvégzése szükséges volt ahhoz, hogy ezek az adatok alkalmasak legyenek arra, hogy kopulát illeszthessek rájuk. Ezek után illesztem a konkrét kopulafajtákat paraméterbecslésen keresztül, majd ellenőrzöm az illeszkedést. Az eredmények összegzése után kiválasztom a legalkalmasabb kopulát, mellyel a dolgozat további részében dolgozom.

A Díjkalkuláció címet viselő negyedik fejezet a két életre szóló kétdimenziós halandósági tábla konstruálásával indul. Ebből számolom a kihalási rendet, melyet a díjkalkulációs képletekben alkalmazok. Ezt követően sorra veszem az alapvető biztosítás-fajtákat és értelmezem őket két életre szóló szerződések esetén. Szerepel többféle kockázati és elérési biztosítás, majd szó esik a vegyes és a term fix típusú életbiztosításokról is.

A két életes konstrukciókra először egyszeri nettó díjakat számolok. A következő alfejezetben a két életre szóló járadékok kalkulációját készítem el. Ezek a számítások azért is fontosak, mert ezekből nyerhetőek a járadéktagok a rendszeres díjfizetésű biztosítások díjainak kiszámításához, melyre a fejezet végén kerül sor.

A díjkalkulációs fejezetben több konkrét díjat is ismertetek, melyeket a kopulával készített kihalási rend számai alapján számolok. Ezzel párhuzamosan független élettartamok feltételezésével konstruált kihalási rend alapján is számítok díjakat, hogy összevethessem a két módszer által kapott eredményeket.

A szakdolgozatom célja az, hogy bemutassak egy jól követhető kopulaillesztési módszert férj és feleség élettartamára a metódus elvégzésén keresztül, ezáltal egy a két élettartam közötti kapcsolatot modellező kopulát nyerve. A díjkalkulációs fejezetben többféle lehetséges módozat aktuáriusi képleteinek felírását tűztem ki célul. A konkrét számítások során pedig azt szeretném megmutatni, hogy valóban érdemes két életre szóló szerződések esetén figyelembe venni az élettartamok közötti kapcsolatot, mert a díj így tükrözi a vállalt valódi kockázatokat és ez akár jelentősen eltérhet a független élettartamok feltételezése mellett kalkulált díjaktól.

2. Elméleti bevezető

2.1. A kopula fogalma

Két valószínűségi változó közötti függőséget többféle módon is le tudunk írni. Az egyik lehetséges fogalom a korreláció. Két valószínűségi változó korrelációja mindig -1 és 1 közé esik, és akkor és csak akkor 1 vagy -1, ha az egyik változó, X 1 valószínűséggel felírható a másik változó, Y lineáris függvényeként: $X = a \cdot Y + b$. Tehát a korreláció a linearitás egy mértékének mondható. További lehetőségek a Kendall τ és a Spearman ρ. A korrelációhoz hasonlóan ezeknél a mennyiségeknél is 1 jelöli a tökéletes együttmozgást és -1 pedig a teljesen ellentétesen mozgást. A fejezetben ismertetésre váró kopuláknak más az alapötlete. Többdimenziós eloszlás esetén szeretnénk az egydimenziós valószínűségi változók közötti függőséget modellezni úgy, hogy a peremeloszlások és az együttes eloszlás között keresünk olyan kapcsolatot, melyet egy többdimenziós függvénnyel kifejezhetünk. A következő elméleti fejtegetések szorosan követik [1] kopulákról szóló fejezetét.

A kopula fogalmát A. Sklar 1959-ben vezette be Fréchet kérdésére válaszolva, mely a többdimenziós eloszlásfüggvények kapcsolatát vizsgálta az alacsonyabb dimenziójú marginálisaikkal. Eleinte valószínűségi metrikus tereknél alkalmazták a kopula fogalmát, később pedig fontos valószínűségi és matematikai-statisztikai fogalommá nőtte ki magát.

A kopula egy olyan speciális eloszlásfüggvény-fajta, mely a $[0,1]^d$ d-dimenziós kockán van értelmezve és a marginálisai pedig egyenletes eloszlások a $[0,1]$ intervallumon.

2.1. Definíció. *(Kopula) Legyen $U_1, U_2, \ldots, U_d$ d darab $[0,1]$-en egyenletes eloszlású valószínűségi változó. Ekkor $C : [0,1]^d \mapsto [0,1]$ függvény egy d-változós kopula, ha*

$$C(u_1, u_2, \ldots, u_d) = P(U_1 \le u_1, U_2 \le u_2, \ldots, U_d \le u_d). \tag{1}$$

Legyenek az $X_1, X_2, \ldots, X_d$ valószínűségi változók eloszlásfüggvényei rendre $F_1, F_2, \ldots, F_d$ és az együttes eloszlásfüggvényük pedig F. Ismert, hogy ha egy valószínűségi változót a saját eloszlásfüggvényébe írunk, akkor egy $[0,1]$-en egyenletes eloszlású változót kapunk. Így $F_1(X_1), F_2(X_2), \ldots, F_d(X_d)$ mindegyike egyenletes eloszlású a $[0,1]$-en. Egy kopula az $F_1(x_1), F_2(x_2), \ldots, F_d(x_d)$ helyen a következő:

$$C(F_1(x_1), F_2(x_2), \ldots, F_d(x_d)) = P(U_1 \leq F_1(x_1), U_2 \leq F_2(x_2), \ldots, U_d \leq F_d(x_d)). \quad (2)$$

Legyen az $F_j(u)$ eloszlásfüggvény általánosított inverze:

$$F_j^{-1}(u) = inf\{x : F_j(x) \geq u\}. \quad (3)$$

Ezek után a következő átalakítások végezhetőek el:

$$\begin{aligned} C(F_1(x_1), F_2(x_2), \ldots, F_d(x_d)) = \\ P(F_1^{-1}(U_1) \leq x_1, F_2^{-1}(U_2) \leq x_2, \ldots, F_d^{-1}(U_d) \leq x_d) = \\ P(X_1 \leq x_1, X_2 \leq x_2 \ldots, X_d \leq x_d) = F(x_1, x_2, \ldots, x_d). \end{aligned} \quad (4)$$

Azaz egy többváltozós eloszlásfüggvény megadható a marginálisai függvényében egy kopula segítségével. A következő megállapítás Sklartól származik és fontos a kopulák használhatóságának szemszögéből. Mivel a későbbiekben csak kétdimenziós kopulákra lesz szükségünk, ezért a továbbiakban csak az ilyen esetekre szorítkozunk.

2.2. Tétel. *(Sklar tétele) Legyen F egy kétváltozós eloszlásfüggvény F_1 és F_2 peremeloszlásokkal. Ekkor létezik - ha F_1 és F_2 folytonos, akkor egyértelműen - egy olyan C kétváltozós kopula, hogy*

$$F(x_1, x_2) = C(F_1(x_1), F_2(x_2)). \quad (5)$$

Így az is igaz, hogy bármilyen C kopulához és F_1, F_2 peremeloszláshoz létezik egy F kétdimenziós eloszlásfüggvény, melyre igaz a fenti összefüggés és a marginálisai F_1 és F_2.

A kopula segítségével el tudjuk különíteni egy többdimenziós eloszlásfüggvény esetén a marginálisokat és a köztük lévő összefüggést. A kopula csak a peremeloszlások közti kapcsolatot ragadja meg, a peremeloszlások formájától független.

Speciálisan két dimenzióban tudunk alsó és felső korlátot is adni egy tetszőleges kopulára. Ehhez a következő összefüggést használjuk fel:

$$P(U_1 \geq u_1, U_2 \geq u_2) = 1 - u_1 - u_2 + C(u_1, u_2), \quad (6)$$

Amiből átrendezve kapjuk, hogy

$$C(u_1, u_2) = u_1 + u_2 - 1 + P(U_1 \geq u_1, U_2 \geq u_2). \tag{7}$$

Mivel egy valószínűség mindig nagyobb vagy egyenlő, mint nulla, így

$$C(u_1, u_2) \geq u_1 + u_2 - 1. \tag{8}$$

Ám a jobboldalon szereplő kifejezés lehet negatív is ezért ezt az alsó korlátot ki kell egészítenünk:

$$C(u_1, u_2) \geq \max(0, u_1 + u_2 - 1). \tag{9}$$

A felső korlátot az alábbi két észrevételből nyerjük:

$$\begin{aligned}
C(u_1, u_2) &= P(U_1 \leq u_1, U_2 \leq u_2) \leq P(U_1 \leq u_1) = u_1 \\
C(u_1, u_2) &= P(U_1 \leq u_1, U_2 \leq u_2) \leq P(U_2 \leq u_2) = u_2 \\
\Longrightarrow C(u_1, u_2) &= P(U_1 \leq u_1, U_2 \leq u_2) \leq \min(u_1, u_2).
\end{aligned} \tag{10}$$

A kopula további kedvező tulajdonsága, hogy invariáns a valószínűségi változó szigorúan monoton transzformációval kapott transzformáltjára. Emiatt az invariáns tulajdonság miatt az X_i valószínűségi változók modellezése ugyanahhoz a kopulához vezet, mint például a $\log X_i$ változóké. Formálisan:

2.3. Tétel. *Tegyük fel, hogy X és Y valószínűségi változók peremeloszlás-függvényei rendre F_1 és G_1, együttes eloszlásukat a C_1 kopula írja le. Legyenek $v(x)$ és $w(x)$ függvények szigorúan monoton növekvőek. A $v(X)$ eloszlásfüggvénye legyen F_2, a $w(Y)$-é G_2, együttes eloszlásukat modellezze a C_2 kopula. Ekkor a C_1 kopula invariáns bármely a feltételeknek eleget tevő $v(X)$, $w(Y)$ transzformációra, azaz $C_1 = C_2$.*

Bizonyítás. Vegyük észre, hogy:

$$F_2(x) = P(v(X) \leq x) = P\left(X \leq v^{-1}(x)\right) = F_1\left(v^{-1}(x)\right). \tag{11}$$

Hasonlóan $G_2(y) = G_1\left(w^{-1}(y)\right)$. Ezt felhasználva kapjuk, hogy:

$$C_2\left(F_2(x), G_2(y)\right) = P(v(X) \leq x, w(Y) \leq y) = P\left(X \leq v^{-1}(x), Y \leq w^{-1}(y)\right) = C_1\left(F_1\left(v^{-1}(x)\right), G_1\left(w^{-1}(y)\right)\right) = C_1(F_2(x), G_2(y)).$$

■

2.2. Néhány kopulafajta

Ebben a fejezetben olyan kopulákat mutatok be, melyekre később szükség lesz. Ezek mind ún. arkhimédeszi kopulák, mely két dimenzióban annyit jelent, hogy ezek felírhatóak egy Φ generátorfüggvény segítségével a következő alakban:

$$C\left(u_1, u_2\right) = \Phi^{-1}\left[\Phi(u_1) + \Phi(u_2)\right], \tag{12}$$

ahol a Φ függvény szigorúan monoton csökkenő, konvex, folytonos és a [0,1]-ből a $[0, \infty]$-be képez. Továbbá a Φ^{-1}-nek az összes deriváltja monoton a $[0, \infty]$-en ilyen módon:

$$(-1)^n \frac{d^n}{dx^n} \Phi^{-1}(x) \geq 0, \quad \forall n > 0. \tag{13}$$

Egy arkhimédeszi kopula tartója mindig az egységnégyzet egy része és az, hogy melyik része, mindig a generátorfüggvénytől függ. A monotonitási feltételek miatt mindig igaz, hogy $\Phi(u) + \Phi(v) \leq \Phi(0)$. A kopula nullát vesz fel a $\Phi(u) + \Phi(v) = \Phi(0)$ görbe alatti részén az egységnégyzetnek.

Azért jó ezekkel a kopulákkal dolgozni, mert kevés paraméterrel rendelkeznek, viszonylag könnyen felírhatóak akár zárt alakban is. Most következzen négy olyan kopula, melyeknek illesztésével foglalkoztam.

Clayton kopula

A Clayton kopula a Cook-Johnson kopula kétdimenziós változata. A generátorfüggvénye: $\Phi(u) = u^{-\Theta} - 1$, ahol $\Theta > 0$. Ez a függvény a következő C eloszlásfüggvényű kopulát generálja:

$$C_{Cl}(u,v) = (u^{-\Theta} + v^{-\Theta} - 1)^{-\frac{1}{\Theta}}. \tag{14}$$

A Clayton kopulának - akárcsak a másik három kopulának, amelyek majd ismertetésre kerülnek - egy paramétere van, a Θ. Ez maximum likelihood becsléssel a későbbiekben megbecsülhető. A loglikelihoodfüggvény felírásához szükség van a kopula sűrűségfüggvényére. Ez a c sűrűségfüggvény a C eloszlásfüggvényből a két változó szerinti parciális differenciálásokkal nyerhető:

$$c(u,v) = \frac{\partial^2 C(u,v)}{\partial u \partial v}. \tag{15}$$

A Clayton kopula esetében a sűrűségfüggvény a következő:

$$c_{Cl}(u,v) = (\Theta + 1)(u^{-\Theta} + v^{-\Theta} - 1)^{-\frac{1}{\Theta}-2} u^{-\Theta-1} v^{-\Theta-1}. \tag{16}$$

Frank kopula

A Frank kopula generátora:$\Phi(u) = -\ln \frac{e^{-\Theta u}-1}{e^{-\Theta}-1}$, ahol $\Theta \neq 0$. Így a Frank kopula eloszlás- és sűrűségfüggvénye:

$$C_{Fr}(u,v) = -\ln \left(1 + \frac{\left(e^{-\Theta u} - 1\right)\left(e^{-\Theta v} - 1\right)}{e^{-\Theta} - 1} \right)^{\frac{1}{\Theta}} \tag{17}$$

$$c_{Fr}(u,v) = \frac{\Theta\left(1 - e^{-\Theta}\right) e^{-\Theta(u+v)}}{\left(\left(1 - e^{-\Theta}\right) - \left(1 - e^{-\Theta u}\right)\left(1 - e^{-\Theta v}\right)\right)^2}. \tag{18}$$

Ali-Mikhail-Haq kopula

Az Ali-Mikhail-Haq kopula Φ generátorfüggvényének Θ paramétere a $[-1{,}1]$ intervallumba esik. A függvény pedig:$\Phi(u) = \ln \frac{1-\Theta(1-u)}{u}$. A Φ ebben az esetben az alábbi eloszlás- és sűrűségfüggvényű kopulát generálja:

$$C_{AMH}(u,v) = \frac{uv}{1 - \Theta(1-u)(1-v)} \tag{19}$$

$$c_{AMH}(u,v) = \frac{\Theta^2(-uv + u + v - 1) - \Theta(uv + u + v - 2) - 1}{\left(\Theta(u-1)(v-1) - 1\right)^3}. \tag{20}$$

Joe kopula

Végül következzék a Joe kopula a $\Phi(u) = -\ln\left(1-(1-u)^{\Theta}\right)$ generátorfüggvénnyel, ahol $\Theta \geq 1$. A kopula eloszlásfüggvénye:

$$C_{Joe}(u,v) = 1 - \left((1-u)^{\Theta} + (1-v)^{\Theta} - (1-u)^{\Theta}(1-v)^{\Theta}\right)^{\frac{1}{\Theta}}. \tag{21}$$

A sűrűségfüggvény az alábbi módon írható fel:

$$\begin{aligned} c_{Joe}(u,v) = (1-u)^{\Theta-1}(1-v)^{\Theta-1}\left(\Theta - \left((1-u)^{\Theta}-1\right)\left((1-v)^{\Theta}-1\right)\right) \\ \left(-(1-u)^{\Theta}(1-v)^{\Theta} + (1-u)^{\Theta} + (1-v)^{\Theta}\right)^{\frac{1}{\Theta}-2}. \end{aligned} \tag{22}$$

Azért éppen ezeket a kopulákat választottam, mert a sűrűségfüggvényeit ezeknek tudtam viszonylag könnyen meghatározni és beírni Excelbe, hiszen törekedtem a minél egyszerűbb módszereket alkalmazására az illesztésnél. Különböző programcsomagokkal többféle kopulát is ki lehetett volna próbálni, de arra törekedtem, hogy minden számítást magam végezzek el és ténylegesen nyomon lehessen követni az illesztés folyamatát. Szerencsére, mint később majd láthatjuk, így is találtam olyan kopulát, mely illeszkedett az adatokra, melyekkel dolgoztam.

3. Kopula illesztése

3.1. Az adatok

Az adatokat Tusnády Paula bocsátotta rendelkezésemre. Ez a saját gyűjtésű adatsor egy temető három különböző részéből származik. Olyan születési és halálozási évszámokat tartalmaz, melyek a sírfeliratok alapján házapárokhoz tartoznak. Összesen 528 adatnégyest kaptam (férj születési és halálozási dátuma és feleség születési és halálozási dátuma). Ebből 42 kiszűrhető, mert a házaspár egyik tagja még életben volt az adatgyűjtéskor. Továbbá találni irreleváns számokat (például 120 éves férfi), melyeket minden bizonnyal félregépeltek. Ezek is kivehetők az adatsorból. Végül 482 házaspár maradt az elemzéshez az adatok rendezése után.

A rendelkezésre álló mintával kapcsolatban több probléma is felmerült. Az egyik, hogy 482 megfigyelés kevés az elemzéshez. Sajnos bővebb adathalmazt csak nagy összegekért lehet vásárolni adatgyűjtő cégektől. Így az eredmények nem biztos, hogy valós képet festenek. A cél ezért főként a kopulaillesztés, majd az ebből nyert együttes eloszlásfüggvény segítségével történő két életre szóló szerződések díjkalkulációjának módszerének bemutatása volt. A másik probléma, hogy az adatokból nem lehet halandósági táblát készíteni, mert a születési évszámok közel száz évet felölelnek, száz év alatt pedig jócskán változhattak a halálozási valószínűségek. Hogy mégis lehet ezeket az adatokat használni, annak az az oka, hogy a kopulákkal a két változó függését lehet modellezni. Feltehető, hogy a férj és feleség élettartamának kapcsolata nem változott a vizsgált időszak alatt. Ha ez igaz, akkor az adatsor használható a kopula illesztésére. Most fogadjuk el igaznak ezt az állítást. Természetesen megfelelő adatokon ilyen kompromisszumok nélkül is használható az alább ismertetett módszer.

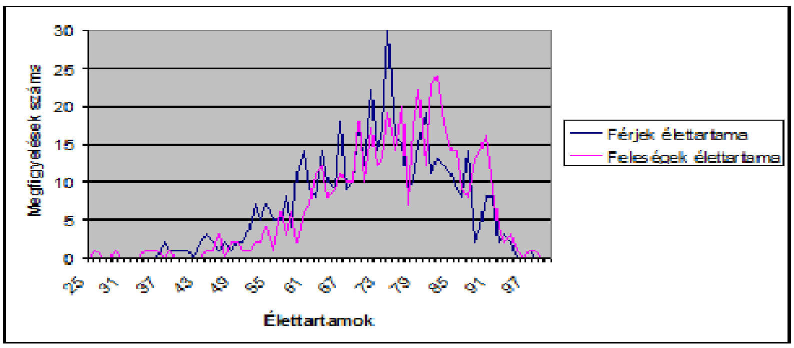

1. ábra. Megfigyelt darabszámok

A következő lépés az élettartamok meghatározása volt. Így már nem számított, hogy valaki melyik évben született, csak a megélt évek száma. A legfiatalabban meghalt feleség 26, míg a legfiatalabban elhunyt férj 37 éves volt. A leghosszabb élettartam a nők részéről 97, a férfiak részéről 98 évnek bizonyult a mintában. Akadt olyan házaspár, akiknél az özvegység fél évszázadig is eltartott. A minta felében viszont ez az időszak maximum 10 év volt. 67 párnál 2 évnél rövidebb idő telt el a két halálozás között.

Arról nincs információnk, hogy a házaspárok melyik évben házasodtak össze. Akár ez is fontos lehet az élettartamok közötti kapcsolat feltérképezésében. Ez lehetne a házaspárok harmadik paramétere a két életkor után.

A cél az volt, hogy a megfigyelt mintára - ami felfogható egy együttes eloszlás kimeneteleinek - kopulát illesszünk a transzformáció után, mely az adatokat alkalmassá tette az illesztésre. Ezután a kopulából nyerhető egy immáron simított, együttes eloszlás (majd abból egy kétdimenziós halandósági tábla), melyből bármely életkor-kombinációra díjat lehet kalkulálni.

3.2. Előkészületek

A kis mintaelemszám miatt szükségesnek láttam, hogy korcsoportokat képezzek és ne évenként vegyem figyelembe az élettartamokat, mert így túl kevés megfigyelés tartozott egy-egy értékhez. Többféle felosztással próbálkoztam, azonban a legmegfelelőbbnek a következő felosztást találtam: 10 csoportba osztottam az élettartamokat az alábbi táblázat szerint:

Kor	Korcsoport neve	Férfiak száma	Nők száma
0-50	45	21	16
51-55	55	28	10
56-60	60	42	23
61-65	65	50	47
66-70	70	66	59
71-75	75	99	75
76-80	80	68	78
81-85	85	56	93
86-90	90	36	60
90-100	95	16	21

1. táblázat. A csoportok

Így már elfogadhatóan sok megfigyelés tartozik az egyes értékekhez, de azért nem lesz túlságosan durva a felosztás. Most tehát egy diszkrét együttes eloszlásból származó minta állt rendelkezésemre.

nők\férfiak	45	55	60	65	70	75	80	85	90	95	Összesen
45	5	2	3	2	1	1	1	1			16
55	2	1	1	1	2			1	1	1	10
60	1	2	4	1	4	5	2	1	1	2	23
65		3	5	6	8	9	6	5	3	2	47
70	2	2	5	7	10	15	8	6	3	1	59
75	2	3	3	9	13	18	14	8	3	2	75
80	7	6	6	8	7	16	11	8	6	3	78
85		4	9	6	10	21	13	16	12	2	93
90	1	4	5	9	8	10	9	6	6	2	60
95	1	1	1	1	3	4	4	4	1	1	21
Összesen	21	28	42	50	66	99	68	56	36	16	482

2. táblázat. Adatok eloszlása

A kopulaillesztéshez mindkét adatsor [0,1]-be transzformálására szükség volt, mert a kétdimenziós kopula a $[0,1]^2$-en van értelmezve, hiszen a függvény argumentumai valószínűségek. A peremeloszlás-függvények becslésére az [1] többek között a következő módszert ajánlotta: megfigyelt értékeinket rendezzük nagyság szerinti sorrendbe. Ha n darab különböző felvett érték szerepel a mintában, akkor a legkisebbhez rendeljük az $\frac{1}{n+1}$-et, a második legkisebbhez a $\frac{2}{n+1}$-et és így tovább egészen a legnagyobb értékig, melyhez az $\frac{n}{n+1}$ tartozik. Így tulajdonképpen egy egyenletes eloszlással becsüljük a peremeloszlásokat. Ennél a becslésnél csak a megfigyelt értékek rangsorát vesszük figyelembe.

Elsőre ezzel a megoldással próbálkoztam. Azonban ez olyannyira nem illeszkedett a megfigyelt értékek eloszlásához, hogy a kopula illeszkedését is elrontotta. Ezért más súlyokat kellett az értékekhez rendelni. A legkézenfekvőbbnek az a súlyozás tűnt, amikor a bekövetkezett relatív gyakoriságokat használjuk fel. Ezért minden csoporthoz a $\frac{\text{korcsoport létszáma}}{482}$ számot kellett rendelni. Mivel az eloszlásfüggvény kumulált valószínűségekkel dolgozik, ezért a relatív gyakoriságokból számolt kumulált valószínűségekre volt szükség, melyek az alábbiaknak adódtak:

korcsoport	férfiak	nők
45	4,36%	3,32%
55	10,17%	5,39%
60	18,88%	10,17%
65	29,25%	19,92%
70	42,95%	32,16%
75	63,49%	47,72%
80	77,59%	63,90%
85	89,21%	83,20%
90	96,68%	95,64%
95	100,00%	100,00%

3. táblázat. Kumulált valószínűségek

Ezekre a transzformált értékekre illeszthetők a következő alfejezetben bemutatott kopulák. A továbbiak egyszerűbb leírásához célszerű jelöléseket bevezetni. Jelöljük az (x_i, y_i)-vel az i. házaspár élettartamához az 1. táblázat szerint hozzárendelt csoportok neveit úgy, hogy x_i jelentse a férjhez tartozó csoport nevét, y_i a feleséghez tartozót. A u_i legyen az x_i-hez tartozó csoporthoz hozzárendelt becsült kumulált valószínűség, v_i pedig az y_i-hez kapcsolódóé.

3.3. Kopula illesztése az előkészített adatokra

Az illesztéshez nem használtam speciális programot. Helyette a Microsoft Office 2003 Excel programjával oldottam meg a számolásokat, azaz "kézzel" illesztettem a kopulát, ennek jósága is ugyanígy begépelt képletekkel, ismert statisztikai összefüggések alapján ellenőrizhető.

Az illesztés mind a négy kopula esetében a Θ paraméter becslését jelentette. Ez maximum likelihood becsléssel végezhető. Ehhez a kopulák sűrűségfüggvényeire volt szükség volt, melyek feljebb már ismertetésre kerültek. A loglikelihoodfüggvény felírásához a sűrűségfüggvények logaritmusát kellett kiszámolni, majd ebbe kellett páronként behelyettesíteni az értékpárokat, amikre illeszteni akarjuk a kopulát, végül összegezni a kapott eredményeket. Ennek a szummának a maximumát meg lehet határozni Solver segítségével Excelben. Képletekben összefoglalva:

$$l = \sum_{i=1}^{482} \ln c(u_i, v_i) \longrightarrow \max \tag{23}$$

Nézzük meg részletesen a Clayton kopula illesztését. Párokba rendezve megvannak az (u_i, v_i) értékek. A kopula sűrűségfüggvényét deriválással kell meghatározni:

$$c_{Cl}(u,v) = (\Theta+1)(u^{-\Theta}+v^{-\Theta}-1)^{-\frac{1}{\Theta}-2}u^{-\Theta-1}v^{-\Theta-1}. \tag{24}$$

A loglikelihoodhoz vesszük a $c(u,v)$ logaritmusát:

$$\ln c_{Cl}(u,v) = \ln(\Theta+1) - \left(\frac{1}{\Theta}+2\right)\ln\left(u^{-\Theta}+v^{-\Theta}-1\right) - (\Theta+1)\ln(u\cdot v). \tag{25}$$

Ezt az értéket minden egyes párra ki kellett számolni, ami Excelben nagyon könynyen megoldható. Majd a loglikelihoodhoz össze kell adni ezeket a logaritmusokat mind a 482 számpárra. Ezek a kiszámolt értékek a Θ paramétertől függnek. A Θ-t érdemes egy külön cellába írni és erre a cellára hivatkozni minden sűrűségfüggvényben. A kezdéshez adni kellett egy értéket a Θ-nak a megengedett tartományból, ahonnan elindulhatott a maximumkeresés. A maximumot a Solver keresi meg iteráció segítségével. A loglikelihoodot kell beállítani maximalizálandónak, a Θ paraméter pedig a módosuló cella. Feltételt is kellett adni, hiszen a Θ-t csak a pozitív számokon értelmezzük a Clayton kopulánál. A Solvert több helyről is elindítottam, de mindig ugyanazt a $\Theta = 0{,}37$ eredményt kaptam, a loglikelihoodra pedig 14,19-et. Így már fel lehetett írni a kopula eloszlásfüggvényét:

$$C_{Cl}(u,v) = (u^{-0{,}37}+v^{-0{,}37}-1)^{-\frac{1}{0{,}37}}. \tag{26}$$

A következő lépés az illeszkedésvizsgálat volt. χ^2-próbával tesztelhető, hogy illeszkedik-e a becsült paraméterrel megadott kopula az (x_i, y_i) adatsor eloszlására. Ezen (x_i, y_i) adatok eloszlását a 2. táblázat mutatja. A kopula alapján készíthető egy ugyanilyen felépítésű táblázat. Ehhez mindössze a korcsoportokhoz tartozó kumulált valószínűségeket kellett a kopulába helyettesíteni a 3. táblából. Ekkor egy olyan táblázatot kapunk, amiben szintén kumulált eloszlásfüggvény-értékek szerepelnek. Mivel a megfigyelt adatokból készített kimutatás nem kumulált adatokat tartalmazott, ezért további átalakításokra volt szükség. Így a készített kumulált táblázat minden egyes cellájára ki kell vonni a felette lévő és tőle balra eső cellában található értéket és hozzáadni a tőle átlósan balra felfele lévő értéket. Ezzel a P(x=i.csoport,y=j.csoport) értéket kapjuk a táblázat (i,j)-edik mezőjében. Ez az alábbi kétdimenziós diszkrét eloszlásfüggvényekre vonatkozó összefüggésen alapul, ha $x_1 < x_2$ és $y_1 < y_2$:

$$P(X \in (x_1, x_2], Y \in (y_1, y_2]) = F(x_2, y_2) - F(x_1, y_2) - F(x_2, y_1) + F(x_1, y_1). \quad (27)$$

A kapott táblázat minden elemét meg kellett még szorozni 482-vel, hogy a várt darabszámokat megkapjuk. Ezek a Clayton kopula esetében a következők voltak:

nők\férfiak	**45**	**55**	**60**	**65**	**70**	**75**	**80**	**85**	**90**	**95**	Összesen
45	4,38	2,41	2,17	1,72	1,60	1,70	0,89	0,62	0,36	0,15	16
55	1,46	1,31	1,41	1,25	1,27	1,44	0,80	0,57	0,34	0,14	10
60	2,40	2,58	3,06	2,92	3,14	3,77	2,17	1,60	0,95	0,41	23
65	3,16	4,15	5,55	5,82	6,75	8,73	5,30	4,03	2,46	1,06	47
70	2,60	4,03	6,01	6,87	8,57	11,91	7,64	6,00	3,74	1,63	59
75	2,33	4,06	6,59	8,09	10,73	15,90	10,70	8,67	5,50	2,43	75
80	1,81	3,45	5,98	7,78	10,86	16,99	11,94	9,93	6,41	2,86	78
85	1,68	3,43	6,30	8,59	12,53	20,55	15,00	12,77	8,39	3,77	93
90	0,90	1,93	3,69	5,21	7,85	13,33	10,02	8,69	5,77	2,61	60
95	0,29	0,63	1,23	1,77	2,71	4,67	3,56	3,11	2,08	0,94	21
Összesen	21	28	42	50	66	99	68	56	36	16	482

4. táblázat. Várt darabszámok (Clayton)

Jól látszik a táblázatból, hogy a peremeloszlások tökéletesen illeszkednek a megfigyelt értékekre, hiszen így konstruáltuk a kopulát.

A χ^2 próbához érdemes jelölést bevezetni. Jelölje $N_{i,j}$ a tapasztalt darabszámokat, ha a férfiak az i. csoportba esnek, a nők a j-edikbe. Hasonlóan jelölhetőek a várt darabszámok $n_{i,j}$-vel. A χ^2 statisztikát az alábbi összeg adja:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^{10} \sum_{j=1}^{10} \frac{(N_{i,j} - n_{i,j})^2}{n_{i,j}}. \quad (28)$$

A statisztika értékére 71,68 adódott.

Az eloszlás kritikus értékének meghatározásához először meg kell mondanunk a próba szabadságfokát. Ez a (kategóriák száma)-(becsült paraméterek száma)-1. Esetünkben a becsült paraméternek a Θ és a csoportok darabszáma-2 tekinthető, hiszen ez is egy becslés volt, ahogyan a csoportokat választottam, de mindkét nemnél az utolsó csoportokhoz determinisztikusan az 1 valószínűséget rendeltük, nem becslésen alapult a súly nagysága. Így a szabadságfok

$$100 - (18 + 1) - 1 = 80. \tag{29}$$

A 80 szabadságfokú χ^2 eloszlás 95% -os kvantilise 101,88. Tehát 95%-os megbízhatósági szinten 101,88 a kritikus érték. Mivel a kapott 71,68-as érték kisebb a kritikus értéknél, ezért a becsült Clayton kopula illeszkedik a megfigyelt adatokhoz 5%-os szignifikanciaszinten.

Az illeszkedésvizsgálattal kapcsolatban az a probléma merült fel, hogy a várt darabszámok a táblázat több cellájában sem érték el az ajánlatos 5-öt. Ezt úgy lehet kezelni, ha egyes cellákat egyesítünk úgy, hogy minden cella csak egy egyesítésben szerepelhessen és az egyesített cellákban lévő várt darabszám már elérje az ötöt. Ekkor a megfigyelt adatok táblázatát át kell alakítani, a várt darabszámoknál egyesített celláknak megfelelő cellákat ott is össze kell vonni. Majd ebből lehet újra számolni a χ^2 statisztikát.

Az összevonások után az előbbinél jóval kisebb értéket kaptam a statisztikára: 27,26. A cellák összevonásával természetesen az eloszlás szabadságfoka is megváltozott. 14 összevont cella keletkezett 62 cellából. 38 cellában pedig ötnél nagyobb érték volt, ezeknél nem volt szükség összevonásra. Így a szabadságfok: 38+14-19-1=32. Egy ilyen szabadságfokú χ^2-eloszlás kritikus értéke 5%-os szignifikanciaszinten 46,19. Tehát a próba alapján illeszkedik a kopula.

Elmondható, hogy van egy Clayton kopula, melyet maximum likelihood becsléssel nyertünk és illeszkedik az adatokra, így modellezi a férj és a feleség élettartama közti kapcsolatot. Ezzel a kopulával már létre lehet hozni egy halandósági táblát és abból majd díjat tudok kalkulálni különféle több életre szóló életbiztosítási szerződésekre.

Ugyanezt az eljárást kell elvégezni a többi kopulával is. A loglikelihoodok az alábbiaknak adódtak:

1. Frank kopula

$$l = \sum_{i=1}^{482} \left[\ln\Theta + \ln\left(1 - e^{-\Theta}\right) - \Theta(u_i + v_i) - 2\ln\left(\left(1 - e^{-\Theta}\right) - \left(1 - e^{-\Theta u_i}\right)\left(1 - e^{-\Theta v_i}\right)\right)\right] \tag{30}$$

2. Ali-Mikhail-Haq kopula

$$l = \sum_{i=1}^{482} [\ln\left(\Theta^2(-u_i v_i + u_i + v_i - 1) - \Theta(u_i v_i + u_i + v_i - 2) - 1\right) \\ -3\ln\left(\Theta(u_i - 1)(v_i - 1) - 1\right)] \tag{31}$$

3. Joe kopula

$$l = \sum_{i=1}^{482} [(\Theta - 1)\ln(1 - u_i) + (\Theta - 1)\ln(1 - v_i) + \ln\left(\Theta - \left(1 - u_i\right)^{\Theta} - 1\right)\left((1 - v_i)^{\Theta} - 1\right)\right) \\ + \left(\frac{1}{\Theta} - 2\right)\ln\left(-(1 - u_i)^{\Theta}(1 - v_i)^{\Theta} + (1 - u_i)^{\Theta} + (1 - v_i)^{\Theta}\right)]$$

A Solver beállításánál minden kopulafajtára más feltételt kell beállítani annak megfelelően, hogy a Θ-ra milyen feltételek adottak az eloszlásfüggvény felírásánál. Sajnos a Frank és a Joe kopula esetében a Solver a feltételben megadott tartomány egyik határához konvergált, bármilyen kezdőértékekkel is indult az iteráció. Az ilyen eredményt nem lehet jó megoldásnak tekinteni.

Viszont az Ali-Mikhail-Haq kopula esetében a maximum likelihood becslés első látásra jó Θ-t hozott. A Solver $\Theta = 0{,}53$-as eredményre jutott több megengedett kezdőpontból is újraindítva. A loglikelihood értéke pedig 9.91-nek adódott. Tehát a becsült kopula:

$$C_{AMH}(u, v) = \frac{uv}{1 - 0{,}53(1 - u)(1 - v)} \tag{32}$$

Természetesen az adatokra való illeszkedést ennél a kopulánál is meg kellett vizsgálni. A tesztstisztika értéke 73,87 lett, ha nem foglalkoztam azzal, hogy egyes cellákba kevesebb, mint 5 várható darab jutott. Ez alatta van a már meghatározott 80 szabadságfokú 5%-os szignifikanciaszint melletti értéknek. Az AMH kopula χ^2-tesztjét is el kell végezni cellaegyesítések után. 37 cellába esett 5-nél nagyobb várt darabszám. A maradék 63 cellát megfelelően összevonva 15 cellát kapunk. A szabadságfok: 37+15-19-1=32. Már szerepelt, hogy a 32 szabadságfokú χ^2-eloszlás kritikus értéke 5%-os szignifikanciaszinten 46,19. A tesztstatisztika értéke most: 31,73. Tehát ez a kopula is illeszkedik.

nők\férfiak	45	55	60	65	70	75	80	85	90	95	Összesen
45	1,37	1,65	2,16	2,17	2,37	2,78	1,53	1,08	0,63	0,26	16
55	0,81	0,99	1,31	1,34	1,48	1,78	0,99	0,71	0,41	0,17	10
60	1,75	2,16	2,91	3,03	3,42	4,19	2,38	1,72	1,01	0,42	23
65	3,13	3,95	5,51	5,96	6,99	8,95	5,28	3,91	2,33	0,98	47
70	3,25	4,25	6,17	7,01	8,67	11,81	7,34	5,61	3,42	1,45	59
75	3,34	4,51	6,84	8,18	10,70	15,60	10,29	8,18	5,11	2,20	75
80	2,79	3,88	6,14	7,70	10,64	16,62	11,65	9,64	6,20	2,71	78
85	2,67	3,82	6,26	8,21	11,96	19,97	14,89	12,86	8,52	3,79	93
90	1,44	2,10	3,54	4,80	7,28	12,83	10,06	9,01	6,12	2,76	60
95	0,45	0,67	1,15	1,58	2,44	4,42	3,55	3,24	2,23	1,01	21
Összesen	21	28	42	50	66	99	68	56	36	16	482

5. táblázat. Várt darabszámok (AMH)

Összefoglalva az eredményeket: két kopulánál sikerült jól megbecsülni a Θ-t maximum likelihood becsléssel, a Clayton és az Ali-Mikhail-Haq kopulánál. A Clayton kopula illesztésénél 14,19-es maximumot tudtunk elérni a loglikelihood maximalizálása során. Az AMH esetében ez 9,91 volt. Ahhoz, hogy össze lehessen őket hasonlítani, az illeszkedésvizsgálatnál ugyanazon a cellák összevonására volt szükség a két kopulánál. Így készíthető egy olyan cellaegyesítés-konstrukciót, melynél mindkét kopulánál teljesült az, hogy minden cellában legalább 5 legyen a várt darabszám. Ilyen módon 37 cella volt, melyeket eredeti állapotukba lehetett hagyni, 63-at pedig össze kellett vonni 15 cellává. A szabadságfok a szokott módon számolható. A kategóriák száma 37+15 volt. A becsült paraméterek száma továbbra is 19. Ezért a szabadságfok: 37+15-19-1=32. A kritikus érték 5%-os szignifikanciaszinten 46,19. A Clayton kopula tesztstatisztikája 30,85 , az AMH kopuláé 31,69 volt. A különbség nem számottevő, de mivel a Clayton kopula illeszkedik jobban, ezért ezt érdemes választani a további számolások alapjául.

4. Díjkalkuláció

4.1. Halandósági tábla konstruálása

Az előző fejezetben találtunk egy kopulát, mely illeszkedett az adatokra. Így sikerült modellezni a férj és a feleség élettartama közti kapcsolatot és nyertünk egy együttes eloszlást. Ezt szeretnénk felhasználni arra, hogy egy kétdimenziós halandósági táblát létrehozzunk. Mivel azt feltételeztük, hogy a férj és feleség élettartamának kapcsolata az általunk vizsgált időszakban és attól kezdve napjainkig nem változott, ezért a kopula melyet a megfigyelt régebbi adatokból becsültünk ugyanazt a kapcsolatot modellezi, mint amit ma is tapasztalnánk. Ezzel ellentétben a peremeloszlások biztosan megváltoztak. Erről az évek során készült halandósági táblák alapján könynyen meggyőződhetünk. Ezért a becsült Clayton kopulába nem a felhasznált adatok peremeloszlásait fogjuk helyettesíteni, hanem - a kopula skálafüggetlen tulajdonságát kihasználva - egy friss halandóság táblából nyert eloszlásokat. Ezáltal a peremeloszlások és azok kapcsolata is a mai állapotot fogják mutatni.

A 2009-es halandósági táblát használtam, az induló populációt 100.000 főnek választottam. A kihalási rend l_x-eiből számolhatók ki a d_x-ek. Az l_x jelöli az x. életévőket betöltők számát, a d_x azokét, akik az x. születésnapjukat megérik, de az $x+1$-ediket már nem. Tehát az összefüggés a két változó között: $l_x - d_x = l_{x+1}$. A d_x-ek segítségével kiszámolhatjuk a kumulált halálozási valószínűségeket, mind a férfiakra, mind a nőkre:

$$q_x^{\text{kumulált}} = \frac{\sum_{i=0}^{x} d_i}{100.000}, \quad \text{ahol } l_0 = 100.000 \text{ a kezdő állomány.} \tag{33}$$

Jelölje az előző fejezetnek megfelelően $u(x)$ az x éves férfiakhoz tartozó kumulált halálozási valószínűséget, $v(y)$ pedig az y éves nőkhöz tartozót. Ezeket helyettesítjük be páronként a kopulába, hogy minden életkor-kombináció szerepeljen. Egy táblázatban kényelmesen tudjuk tárolni a kiszámolt együttes eloszlás értékeit. Most is kumulált eloszlásokat kapunk, amikor a kopulába helyettesítünk. De nem erre van szükségünk. Ezért a már ismertett módon kiszámoljuk minden (x, y) életkorra a P(férj x évet él, feleség y évet él) valószínűséget a 27. összefüggés alapján. Ez a táblázat az a kétdimenziós halandósági tábla, mely egy házaspár együttes halálozási valószínűségeit tartalmazza. Az elemeit jelöljük $q_{x,y}$-nal.

A díjkalkulációhoz kényelmesebb kihalási rendet használni. Ennek kiszámolásához először a megfelelő $d_{x,y}$-okkal érdemes feltölteni egy táblázatot. A kiinduló állományt 100.000 (0,0) éves házaspárnak választottam. Ez nyilvánvalóan technikai feltevés. A kapott tábla segítségével egy tetszőleges korban megházasodott házaspár túlélési és halálozási valószínűségei kiszámíthatóak. A $d_{x,y}$ kifejezés tehát olyan házaspárok számát adja meg, ahol a férj x évesen, a feleség y évesen hal meg. Ezt a következőképpen számoljuk:

$$d_{x,y} = 100.000 \cdot q_{x,y}, \tag{34}$$

ahol $q_{x,y}$ a nem kumulált halálozási valószínűség egy x éves férj és egy y éves feleség esetén. Ebből az élők számát úgy számolhatjuk az (x, y) éves korokra, hogy kivonjuk az addig meghaltak számát. Azok közé, akik még (x, y) évesen élnek már azok sem tartoznak, ahol a pár férfi tagja ugyan megérte az x életkort, de a feleség már nem érte meg az y évet és fordítva. Először írjuk fel az $l_{x,y}$-t a peremeloszlás-függvények és az együttes eloszlásfüggvény segítségével:

$$l_{x,y} = 100.000 \cdot (1 - F_X(x-1) - F_Y(y-1) + F(x-1, y-1), \tag{35}$$

ahol F_X jelöli a férfiak halálozási valószínűségét leíró peremeloszlás-függvényt, F_Y a nőkét és F az együttes eloszlásfüggvény. Valószínűségekkel megfogalmazva:

$$l_{x,y} = 100.000 \cdot (1 - P(X \leq x-1) - P(Y \leq y-1) + P(X \leq x-1, Y \leq y-1). \tag{36}$$

Ez az összefüggés hasonló gondolatmeneten alapul, mint a 27. egyenlet. Ahhoz, hogy megkapjuk azok számát, akik még x, y évesen mindketten élni fognak, ki kell vonnunk azon házaspárok számát, akiknél a férfiak maximum az $x - 1$. születésnapjukat érik meg, majd azon párok számát, akiknél a nők legfeljebb az $y - 1$. életévüket érték meg. Ám ebben az esetben azok számát kétszer vontuk le, ahol a férfiak is kevesebbet éltek x évnél és a nők is kevesebbet éltek y évnél. Ezért ezt a mennyiséget még hozzá kell adnunk az eddigiekhez.

4.1. Megjegyzés. Az $l_{x,0}$ mennyiség valójában az l_x, mert az együttes eloszlás peremeloszlásai maguk a férfi és női halálozási valószínűségek. Az $l_{0,y}$ ennek megfelelően egyenlő l_y-nal.

Elkészült a kihalási rend, mely segítségével a díjat fogjuk kalkulálni. Azért, hogy eredmények összehasonlíthatóak legyenek egy független halandósági táblából számolt díjjal, létre kell hozni egy a függetlenségi kopulából készült halandósági táblát és a kihalási rendet is. A függetlenségi kopula a valószínűségi változókat függetlennek feltételezi, ezért egy q_x, q_y halálozási valószínűségi pár esetén az együttes valószínűség a két valószínűség szorzata.

Összehasonlítottam a két kihalási rendet. Azt tapasztaltam, hogy a függetlenségi kopula jócskán felülbecsüli a halálozási valószínűségeket. Minden életkorra legalább akkora $l_{x,y}$-okat kaptam a Clayton kopulánál, mint a függetlenségi kopulánál. A legnagyobb eltérés a (67,77) életkor kombinációhoz tartozott. Ez az eltérés 4261 párnak adódott. Átlagos eltérésnek 671 párt számoltam.

4.2. Két életre szóló egyszeri díjas életbiztosítások és díjkalkulációjuk

Ebben a fejezetben a [2]-ben található több életre szóló szerződések kalkulálásába bevezető képleteket gondoltam tovább. A kalkuláláshoz szükséges adatok rendelkezésünkre állnak. Lássuk, hogy milyen fajta két életre szóló életbiztosítási szerződéseket kalkulálhatunk. Az egy életre szóló szerződések minden változatát át tudjuk fogalmazni több életre szólóra. Kezdjük az egyik legalapvetőbbel, a kockázati életbiztosítással.

Kockázati életbiztosítás

Ez egy olyan biztosításfajta, ahol a biztosító arra vállal kötelezettséget díj ellenében, hogy ha a tartam alatt a biztosított elhalálozik, akkor a kedvezményezettnek a szerződésben megjelölt biztosítási összeget kifizeti. Két életre szóló szerződésnél felmerül a kérdés, hogy mit tekintünk halálesetnek. Többféle lehetőség is adódik:

- A pár mindkét tagja meghal
- A férj meghal, és a feleség nem
- A feleség meghal, és a férj nem
- Vagy a férj vagy a feleség meghal (de csak az egyikük)

– Valamelyikük vagy mindkettőjük meghal.

Mindegyik variációhoz más és más halálozási valószínűség tartozik. A biztosítási szerződésben határozzuk meg, hogy melyik változatot tekintjük halálesetnek és annak megfelelően kalkuláljuk a díjat.

A kockázati biztosításnál a legegyszerűbb eset az, ha biztosító akkor fizet,ha a biztosítottak bármelyike meghal, tehát csak az első halálra fizet a biztosító. Ilyen esetben a kedvezményezettek lehetnek maguk a biztosítottak, így a pár egyik tagja halálakor az életben maradt tag kapja a biztosítási összeget. Egy ilyen kockázati szerződésnél egy (x, y) belépési korú házaspárnál a biztosítás i. évében azoknak kell kifizetnünk a biztosítási összeget, akik az $i-1$. évben még mindketten éltek, de az i. évben már valamelyikük nem élt. Ez a kihalási rend segítségével kifejezve: $l_{x+i-1,y+i-1} - l_{x+i,y+i}$. Az ekvivalencia-elv a két életre szóló szerződéseknél ugyanúgy érvényben van, mint az egy életre szóló szerződések esetén. Az egyszeri díj kalkulásához szükségünk van még egy i_{tech} technikai kamatlábra, melyből a v diszkontráta az ismert módon számolható:

$$v = \frac{1}{1 + i_{\text{tech}}}. \tag{37}$$

Jelöljük $A^1_{x,y:n}$-nel azt az egyszeri nettó díjat, melyet egy 1 Ft-ra szóló kockázati biztosításért fizet egy (x, y) belépési korú házaspár, ha a szerződés tartama n év. Feltételezzük, hogy a haláleseti kifizetések mindig év végén történnek attól függetlenül, hogy az esetleges haláleset az év melyik szakában következik be. Az ekvivalencia-elv alapján a bevételek és a kiadások diszkontált várható értéke megegyezik és a következő módon néz ki:

$$l_{x,y} A^1_{x,y:n} = \sum_{i=1}^{n} \left[\left(l_{x+i-1,y+i-1} - l_{x+i,y+i} \right) v^i \right], \tag{38}$$

így egy SA biztosítási összegre a díj:

$$A^1_{x,y:n} = SA \frac{\left[\sum_{i=1}^{n} \left(l_{x+i-1,y+i-1} - l_{x+i,y+i} \right) v^i \right]}{l_{x,y}}. \tag{39}$$

Kiszámoltam ezt a díjat egy 5 éves szerződésre minden életkombinációra a Clayton kopulával kapott kihalási rendből. Természetesen vannak egymással nem kompatibilis életkorok (túlságosan nagy korkülönbség miatt), ill. valószínűsíthető, hogy ilyen szerződést legalább 18 éves emberek kötnek. A dolgozatban a technikai kamatlábat a mai szabályozás szerinti legmagasabbnak, 2,9%-nak tekintettem.

1.000.000 Ft biztosítási összegre kalkuláltam a díjakat. Ugyanezt elvégeztem a függetlenségi kopulával. A Clayton kopulából számított díjakkal összevetve a független élettartamok feltételezésével túl drágán áruljuk a biztosítást. A legnagyobb díjbeli eltérést a (76,70) belépési korú házaspárra kaptam, több, mint 25.000 Ft-tal volt drágább a függetlenségi kopulából számolt díj. Bár valójában egy ilyen biztosítás megkötése nem reális. A kockázati biztosítások általában olcsó biztosítások, mert kicsi halálozási valószínűségekkel kalkuláljuk őket, hiszen a célcsoportja inkább a fiatalabb réteg. Az átlagos eltérés a kétféle díjszámítás között 3793 Ft volt. Az arányokat nézve pedig átlagosan 4%-kal drágább a függetlenségi kopulából számolt biztosítás a Clayton kopulás változatnál. Egy lehetséges (40,35) belépési korú házaspár esetén egy 5 éves tartamú 1.000.000 Ft-ra szóló egyszeri kockázati nettó díj függetlenség esetén 17.474 Ft, Clayton kopula esetén 15.551 Ft. Tehát az összefüggőség figyelembevételével 1923 Ft különbség van, ami a díjnak több, mint 10%-a!

Természetesen most csak a nettó díjról van szó, a bruttó díj kialakításához még hozzá kell számolnunk a költségeinket, a profitot. A nettó díjnak azt kell tükröznie, hogy mekkora kockázatot vállal a biztosító. Ha biztosító alulbecsüli a díjat, akkor több kockázatot vállal, mint amennyiért az ügyfelek valójában fizetnek, és várhatóan veszteséges lesz ez a módozata. Ha túlbecsüli a díjat, akkor túlságosan drága lesz a biztosítás és lehetséges, hogy emiatt nem lesz sikere a piacon. Tehát mindkét tévedés negatívan hat a társaságra. Ezért törekedni kell arra, hogy a kockázatokat minél jobban fel tudjuk mérni.

A kockázati biztosításnak lehetséges olyan verziója is, mely a férj és a feleség halálára különböző biztosítási összeget fizet. Ez olyan esetekben lehet hasznos, ha a házaspár egyik tagja a fő családfenntartó, így halála esetén a család fő bevételi forrása megszűnik. Ilyenkor érdemes erre a főre nagyobb biztosítási összeget megjelölni.

Egy ilyen kockázati biztosítás tulajdonképpen három külön biztosításból tevődik össze. Az egyik akkor fizet, ha a férj meghal és a feleség tovább él (abban az évben), a második pedig akkor, ha a feleség hal meg és a férj marad életben (arra az évre). A harmadik abban a szerencsétlen esetben fizet, ha mindketten meghalnak egy biztosítási év során. E három biztosítás összege a feljebb leírt biztosítás, így a három egyszeri nettó díj összege megadja a három biztosítási összegre szóló két személyes kockázati biztosítás egyszeri nettó díját.

Tegyük fel, hogy a házaspár belépési kora (x, y) év. Ekkor az i. évben azon párok száma, akiknél a férj még megérte az $x+i-1$. életévét, de az $x+i$-ediket már nem, és a feleség pedig megérte az $y+i$. születésnapját:

$$l_{x+i-1,y+i} - l_{x+i,y+i}, \tag{40}$$

hiszen azok számából, akiknél a feleség megérte az $y+i$. életévét és a férj pedig az $x+i-1$-ediket, azokat vonjuk ki, akik a biztosítás kezdetétől számítva még mindketten élnek az i. évben. Így pontosan a kérdezett párok számát kapjuk. Jelölje a férj halálára 1 Ft biztosítási összeget fizető kockázati biztosítás díját $A^{1(\text{férj})}_{x,y:n}$. Felírva az ekvivalenciaegyenletet azt kapjuk, hogy:

$$l_{x,y} A^{1(\text{férj})}_{x,y:n} = \sum_{i=1}^{n} \left(l_{x+i-1,y+i} - l_{x+i,y+i}\right) v^i. \tag{41}$$

SA_x biztosítási összegre az egyszeri nettó díj:

$$A^{1(\text{férj})}_{x,y:n} = SA_x \frac{\sum_{i=1}^{n} \left(l_{x+i-1,y+i} - l_{x+i,y+i}\right) v^i}{l_{x,y}}. \tag{42}$$

A feleségre analóg módon kapjuk az SA_y biztosítási összeget fizető n év tartamú biztosítása egyszeri nettó díját:

$$A^{1(\text{feleség})}_{x,y:n} = SA_y \frac{\sum_{i=1}^{n} \left(l_{x+i,y+i-1} - l_{x+i,y+i}\right) v^i}{l_{x,y}}. \tag{43}$$

A harmadik esetben azok számát kell megadnunk, akiknél a házaspár mindkét tagja meghal az i. évben. Itt megint felhasználható a 27. összefüggés logikája. Erre a biztosítási eseményre SA_{xy} Ft szolgáltatást fizető biztosítás egyszeri nettó díja:

$$A^{1(\text{mindkettő})}_{x,y:n} = SA_{xy} \frac{\sum_{i=1}^{n} \left(l_{x+i-1,y+i-1} - l_{x+i,y+i-1} - l_{x+i-1,y+i} + l_{x+i,y+i}\right) v^i}{l_{x,y}}. \tag{44}$$

Az a biztosítás, amely a férj és a feleség halála esetén egyaránt fizet, azonban különböző összeget a fenti három biztosítás összege. Ez a biztosítás is az első halálra fizet. Az SA_{xy}-t választhatjuk úgy is, hogy az SA_x és az SA_y összege legyen. Erre a biztosításra a következő egyszeri nettó díj kalkulálható:

$$A^{1}_{x,y:n}{}' = \frac{SA_x \sum_{i=1}^{n} \left(l_{x+i-1,y+i} - l_{x+i,y+i}\right) v^i}{l_{x,y}} + \frac{SA_y \sum_{i=1}^{n} \left(l_{x+i,y+i-1} - l_{x+i,y+i}\right) v^i}{l_{x,y}} + \frac{SA_{xy} \sum_{i=1}^{n} \left(l_{x+i-1,y+i-1} - l_{x+i,y+i-1} - l_{x+i-1,y+i} + l_{x+i,y+i}\right) v^i}{l_{x,y}}.$$

Ez a képlet felfogható a 39. összefüggés általánosításaként, hiszen speciálisan, ha a három biztosítási összeg megegyezik, akkor a legelőször ismertetett kockázati életbiztosítást kapjuk. Kiszámoltam $SA_x = 2.000.000$ Ft és $SA_y = 1.000.000$. Ft-ra az egyszeri nettó díjat ötéves tartamra (SA_{xy}-t most nullának választottam). A (40,35) éves belépési korokra 38.597 Ft adódott egyszeri nettó díjnak, ami 17.639-cel több, mint amikor a férj halála esetén is csak 1.000.000 Ft biztosítási összeg járt.

Elérési életbiztosítás

Az elérési biztosítás hasonlóan a kockázatihoz egy olyan alapvető biztosítás, mely más biztosítások építőeleme is. Ez egy élet esetén akkor fizet, ha a biztosított megéri a tartam végét. Több életre ugyancsak többféle elérést is definiálhatunk a kockázatihoz hasonlóan:

- Mindketten megérik a tartam végét
- Férj megéri a tartam végét, és a feleség nem
- Feleség megéri a tartam végét, és a férj nem
- Egyikük megéri a tartam végét, mindegy, hogy melyikük, de csak az egyikük
- Legalább egyikük megéri a tartam végét

A legegyszerűbb eset az, ha az összeg kifizetésének az a feltétele, hogy mindkét biztosított megérje a tartam végét. Jelöljük $A_{x,y:n}^{\;\;\;\;1}$-gyel egy n év tartamú 1 Ft biztosítási összegű elérési biztosítás egyszeri nettó díját, ha a biztosítottak belépési kora x és y év. Ekkor az ekvivalencia-elv alapján felírt egyenlet a következő:

$$l_{x,y} A_{x,y:n}^{\;\;\;\;1} = l_{x+n,y+n} \cdot v^n, \tag{45}$$

ahol v a diszkontráta. Azok száma, akik megveszik a biztosítást $l_{x,y}$, azoké akik megérik a tartam végét $l_{x+n,y+n}$. Nekik jár a biztosítási összeg. Tehát az egyszeri nettó díj a fenti biztosításra:

$$A_{x,y:n}^{\ \ 1} = SA \cdot \frac{l_{x+n,y+n} \cdot v^n}{l_{x,y}}. \tag{46}$$

A független és összefüggő élettartamok feltételezésével megint 2 díjkalkulációt készítettem 5 éves tartamú biztosítások díjára 1.000.000 Ft biztosítási összegre. Ahogyan az várható volt, a független élettartamokat feltételező kalkulációnál alacsonyabb díjak jöttek ki, mint a Clayton kopulából számoltaknál. A legnagyobb különbség 21.304 Ft volt a kétféle díjszámítás között, melyet a (78,72) belépési korú házaspárokra kaptam. Az átlagos eltérés 3.165 Ft volt. A Clayton kopulából kalkulált díj átlagosan mindössze 1%-kal volt nagyobb a független élettartamokból számolt nettó díjnál.

Itt is megnéztem (40,35) éves belépési korra a díjakat: függetlenségi kopula esetén 854.512 Ft, Clayton kopula esetén 855.864 Ft adódott. A különbség itt mindössze 1.352 Ft. Arányaiban, a díjhoz viszonyítva, nem olyan nagy, mint a kockázatinál.

Érdemes még kiszámolni a díjat olyan elérési biztosításra, melynél az elérés azt jelenti, hogy elegendő az is, ha a párból csak az egyikük éri meg a tartam végét. Ekkor akár más-más biztosítási összeget is megjelölhetünk azokra az esetekre, ha a férj marad életben a tartam végére, ha a feleség marad életben, vagy ha mindketten elérik a tartam végét. Jelöljük ezeket az összegeket rendre SA_x, SA_y és SA_{xy}-nal.

Azon párok száma (egy 100.000 fős induló állomány esetén), akiknél csak a férj éri meg az n éves tartam végét (x, y) belépési kor mellett $l_{x+n,y} - l_{x+n,y+n}$. Tehát le kell vonnunk azon házaspárok számát, akiknél a feleség is megéri a tartam végét azokéból, akiknél a feleség legalább y évet élt, a férj pedig biztosan megérte az $x+n$. születésnapját. A feleségre hasonló gondolatmenettel kapjuk az $l_{x,y+n} - l_{x+n,y+n}$ párt.

Egy ilyen típusú elérési biztosítás (3 biztosítási összeg van, n év a tartam és (x, y) a belépési kor) egyszeri nettó díja:

$$A_{x,y:n}^{\ \ 1\ \prime} = \frac{\left[SA_x \left(l_{x+n,y} - l_{x+n,y+n}\right) + SA_y \left(l_{x,y+n} - l_{x+n,y+n}\right) + SA_{xy} l_{x+n,y+n}\right] \cdot v^n}{l_{x,y}}. \tag{47}$$

Az elsőként számolt elérési biztosítás ennek olyan speciális esete, amikor az SA_x és az SA_y egyenlő nullával. Olyan három összegre kalkulált elérési biztosításra számoltam egyszeri nettó díjat, ahol a közös elérés esetén 1.000.000 Ft-ot fizet a biztosító, a férj ill. a feleség kizárólagos elérése esetén pedig 500.000-500.000 Ft jár a kedvezményezett(ek)nek. Ez jól összehasonlítható azzal, amikor csak kettős elérés esetén kaphatták meg a házaspárok az egy milliós biztosítási összeget, hiszen ez most azzal egészült ki, hogy ha csak a pár egyik tagja éri meg a tartam végét, akkor is kap 500.000 Ft-ot. Ez a plusz szolgálatatás átlagosan 136.387 Ft-tal tette drágábbá az alap elérési életbiztosítást. A szokásos (40,35) belépési korú férj és feleség így 856.234 Ft-ot fizet a kiegészített szolgáltatásokért, 9.349 Ft-tal többet az alapesetnél.

A magyarországi piacon nem nagyon találunk tisztán elérési biztosítást. Mégis fontos volt ezt is végigszámolni, mert a közkedvelt vegyes biztosítás egyik építőköve és a járadék kalkulációjánál is felhasználhatóak ezek az eredmények.

A vegyes és a term fix egyszeri díjas életbiztosítás

A vegyes biztosítást - hasonlóképpen az egy életre szóló életbiztosításokhoz - a kockázati és az elérési típusok összegeként kapjuk, hiszen ez a biztosítás egyaránt fizet a tartam végének elérésekor ill. a tartam alatt bekövetkezett halál esetén. A több életre szóló szerződéseknél az elérés és a halál fogalma több különböző dolgot takarhat, több lehetőség nyílik ezek variálására.

Nézzünk most egy olyan vegyes biztosítást, mely akkor fizet 500.000 Ft-ot, ha valamelyik biztosított a tartam alatt meghal (tehát az első halálra fizet csak a biztosító), ill. ha mindketten elérik a tartam végét, akkor 1.000.000 Ft kerül kifizetésre. Így tulajdonképpen az alap elérési biztosítást egészítjük ki egy kockázati elemmel. Ennek felára egy (40,35) belépési korú házaspárnál 10.479 Ft. Így az egész biztosítás egyszeri nettó díja: 858.364 Ft.

A term fix biztosítás akárcsak egy élet egyszeri díjfizetéssel nem tekinthető valódi biztosításnak. Az n év tartamú term fix egyszeri nettó díja:

$$A_n = v^n. \tag{48}$$

A term fix a rendszeres díjfizetéstől válik biztosítássá, mert a biztosított halálakor a biztosító átvállalja a díjfizetést, így ez lesz a kockázati elem a biztosításban.

4.3. Több életre szóló járadékok kalkulációja

Ebben az alfejezetben előleges két személyre szóló járadékok kalkulációját tárgyaljuk. A járadékbiztosítás Magyarországon nem örvend nagy népszerűségnek. Mégis fontos ezeket a kalkulációkat elvégezni, mert a rendszeres díjak számításához ezekre az összefüggésekre lesz szükségünk.

A halál és életbenlét definíciója a járadékok esetében is többféle lehet, járadék köthető többféle feltételhez:

- Mindketten élnek
- Férj él, és a feleség nem
- Feleség él, és a férj nem.
- Egyikük él, mindegy, hogy melyikük, de csak az egyikük
- Legalább egyikük él

Az olyan esetekre, amikor csak az egyikük él azért van szükség, mert erre az esetre meghatározhatunk akár csökkentett biztosítási összeget is, hiszen valószínűsíthető, hogy ekkor már nincs szükség olyan összegű járadékra, mint mikor mindketten éltek. Ezért felesleges a drágább járadékot megvenni, mely egészen az utolsó halálig ugyanazt az összeget fizeti. Ha csak akkor jár a járadék, ha a férj és a feleség is életben van, akkor az első halál után az özvegy járadék nélkül marad. Így ez sem tűnik jó megoldásnak. Mégis ezzel a típussal kezdjük a kalkulációt, mert ez a legegyszerűbb és a rendszeres díjak fizetésénél más értelmet nyer majd ez a járadékfajta.

Azonnal induló két életre szóló életjáradék

Az egyik legalapvetőbb járadéktípus az életjáradék. Ezt főként idősek nyugdíjkiegészítéseként lehet elképzelni. Ezen kívül az időleges életjáradékok kalkulálásához elengedhetetlenek az életjáradékok. Először tekintsünk egy olyan életjáradékot, mely addig fizet, míg mindkét biztosított életben van. Ez tulajdonképpen az alap elérési biztosítások sorozata. Mivel előleges és azonnal induló, ezért az első kifizetést minden belépő megkapja. Ha (x, y) a belépési kor, akkor ez $l_{x,y}$ házaspár. Ezt tekintsük a 0. évnek. Minden i. évben $l_{x+i,y+i}$ házaspár kapja meg a szerződésben megjelölt összeget. Jelöljük ezt az összeget SA-val. Így felírható az ekvivalencia egyenlet.

$$l_{x,y}\ddot{a}_{xy} = SA \sum_{i=0}^{\omega-max(x,y)} \left[l_{x+i,y+i} \cdot v^i\right], \tag{49}$$

ahol legyen $\ddot{a}_{xy}$ annak az azonnal induló, előleges járadékbiztosításnak az egyszeri nettó díja, mely minden év elején SA Ft-ot fizet azoknak a pároknak, akik mindketten életben vannak az év elején és ω a populációban megfigyelt legmagasabb életkor. Ezt 100 évnek szokták tekinteni Magyarországon. Ekkor az egyszeri nettó díj:

$$\ddot{a}_{xy} = SA\frac{\sum_{i=0}^{\omega-max(x,y)} \left[l_{x+i,y+i} \cdot v^i\right]}{l_{x,y}}. \tag{50}$$

Most nézzünk olyan biztosítást, mely akkor is fizet járadékot, ha már csak az egyik biztosított él. Ennél az esetnél is elmondható az, mint a három biztosítási összeges elérési biztosításnál: megjelölhető a szerződésben három különböző biztosítási összeg arra az esetre, ha már csak a férj él, ha csak a feleség vagy ha mindketten élnek még. Ezeknél a biztosítási összegeknél is lehetőség nyílik arra, hogy úgy állítsuk be őket, hogy az a lehető legjobban igazodjon a házaspár anyagi szükségleteihez. Például ha ez a biztosítás nyugdíjkiegészítésként szolgál, akkor a kevesebb nyugdíjat kapó félre meghatározhatunk magasabb járadékot, ill. az sem szükséges, hogy a férj és a feleség járadékának (amit akkor kapnának, ha a másikuk már nem élne) összege a közös járadék legyen, hiszen általában egy pár költségei kisebbek, mint két különélő ember költségeinek összege.

Jelöljük ebben az alfejezetben is a férjre szóló, a feleségre szóló és a közös járadékot rendre SA_x, SA_y és SA_{xy}-nal. Ebben az esetben is az elérési biztosítás összefüggéseit használhatjuk fel, hiszen ez is elérési biztosítások sorozatának tekinthető azzal a különbséggel, hogy most a három biztosítási összeggel számoló elérési képleteket használhatjuk fel. Mivel azonnal induló előleges járadékokat számolunk, ezért az első kifizetést mindenki megkapja, aki megvette a biztosítást. Ez $l_{x,y}SA_{xy}$ Ft-ot jelent. Ezután minden i. évben (ha az első kifizetés évét nulladiknak tekintjük) $l_{x+i,y}-l_{x+i,y+i}$ férfi kap SA_x járadékot. Hasonlóan $l_{x,y+i} - l_{x+i,y+i}$ feleségnek kerül kifizetésre az SA_y összeg. Végül az i. évben $l_{x+i,y+i}$ házaspárnak jár SA_{xy} Ft. A kifizetések és befizetések várható jelenértékének egyenlőségéből kapjuk a járadék egyszeri nettó díját:

$$\ddot{a}'_{x,y} = SA_x \frac{\sum_{i=1}^{\omega-x}\left[\left(l_{x+i,y} - l_{x+i,y+i}\right)v^i\right]}{l_{x,y}} +$$
$$+SA_y \frac{\sum_{i=1}^{\omega-y}\left[\left(l_{x,y+i} - l_{x+i,y+i}\right)v^i\right]}{l_{x,y}} + SA_{xy} \frac{\sum_{i=0}^{\omega-max(x,y)}\left[l_{x+i,y+i}v^i\right]}{l_{x,y}}, \tag{51}$$

ahol $\ddot{a}'_{x,y}$-vel jelöljük a járadék egyszeri nettó díját.

Két életre szóló halasztott életjáradék

Ez az életjáradék nem azonnal, hanem a szerződésben kikötött időtartam után indul meg. Legyen m a halasztott évek száma. Ha a járadék csak akkor jár, ha mindkét biztosított él, akkor a halasztott életjáradék SA összegre szóló egyszeri nettó díja:

$${}_m\ddot{a}_{xy} = SA \frac{\sum_{i=m}^{\omega-max(x,y)}\left[l_{x+i,y+i} \cdot v^i\right]}{l_{x,y}}. \tag{52}$$

Három összeg esetén az azonnal induló életjáradéknál használt jelölésekkel m év halasztással a halasztott életjáradék egyszeri nettó díja:

$${}_m\ddot{a}'_{x,y} = SA_x \frac{\sum_{i=m}^{\omega-x}\left[\left(l_{x+i,y} - l_{x+i,y+i}\right)v^i\right]}{l_{x,y}} +$$
$$+SA_y \frac{\sum_{i=m}^{\omega-y}\left[\left(l_{x,y+i} - l_{x+i,y+i}\right)v^i\right]}{l_{x,y}} + SA_{xy} \frac{\sum_{i=m}^{\omega-max(x,y)}\left[l_{x+i,y+i}v^i\right]}{l_{x,y}}, \tag{53}$$

Azonnal induló két életre szóló időleges életjáradék

Az időleges életjáradék n éven keresztül fizet meghatározott összeget, de csak addig, amíg a biztosított(ak) életben van(nak). Az időleges életjáradék tulajdonképpen két életjáradék különbségeként fogható fel több életre szóló szerződések esetén is. Egy azonnal induló életjáradék és egy n évvel halasztott életjáradék különbségeként.

Jelölje $\ddot{a}_{x,y:n}$ azt az előleges azonnal induló időleges életjáradékot, mely abban az esetben fizet n évig minden évben egy SA összeget, ha a biztosítottak mindegyike életben van. Ekkor

$$\ddot{a}_{x,y:n} = \ddot{a}_{x,y} - {}_n\ddot{a}_{xy}. \tag{54}$$

A kihalási renddel kifejezve:

$$\ddot{a}_{x,y:n} = SA\frac{\sum_{i=0}^{n-1}\left[l_{x+i,y+i}\cdot v^i\right]}{l_{x,y}}. \tag{55}$$

Egy ilyen járadékbiztosítás egyszeri nettó díját kiszámoltam 5 éves tartamra minden lehetséges (x, y) belépési korra évenként 200.000 Ft összegre a Clayton kopulából nyert kihalási renddel. Átlagos díjként 791.939-et kaptam. Egy (40,35) belépési korú házaspár esetén a díj: 937.859 Ft. Ugyanezt kiszámoltam a függetlenségi kopulából származó kihalási renddel. A (40,35) belépési korú párra 937.232 adódott, ami mindössze 627 Ft-nyi eltérés. Az átlagos eltérés 2098 Ft volt.

Érdemes még felírni a három biztosítási összegre kalkulált előleges azonnal induló időleges életjáradék egyszeri nettó díját. Ezt is az 54. összefüggés logikája szerint kapjuk:

$$\ddot{a}'_{x,y:n} = SA_x\frac{\sum_{i=1}^{n-1}\left[\left(l_{x+i,y} - l_{x+i,y+i}\right)v^i\right]}{l_{x,y}} + \\ + SA_y\frac{\sum_{i=1}^{n-1}\left[\left(l_{x,y+i} - l_{x+i,y+i}\right)v^i\right]}{l_{x,y}} + SA_{xy}\frac{\sum_{i=0}^{n-1}\left[l_{x+i,y+i}v^i\right]}{l_{x,y}}. \tag{56}$$

Elkészítettem egy ilyen ötéves időleges járadék kalkulációját is $SA_x = 120.000$ Ft, $SA_y = 90.000$ Ft és $SA_{xy} = 200.000$ Ft esetére Clayton kopula segítségével. Az átlagos díj 852.088 Ft lett. Egy (40,35) belépési korú párnak 941.305 Ft-ba kerül ez a biztosítás. A függetlenségi kopula ugyanerre a párra 941.029 Ft-ot adott eredményül. Így 276 Ft volt az eltérés egy ilyen házaspár díjában. Az átlagos eltérés 2076 Ft volt.

A tapasztalt eltérések nem tűnnek olyan soknak, de vegyük észre, hogy 200.000 Ft-os éves járadék nem nagy összeg és az 5 éves tartam is rövidnek mondható. Egy hosszabb tartamnál sokkal nagyobb különbségeket tapasztalnánk a Clayton ill. a függetlenségi kopulából kapott díjak között. Az ötéves tartamot azért választottam, mert egy rövidebb tartam leegyszerűsíti a számolást, és ez már elég hosszú ahhoz, hogy láthatóvá váljanak a különbségek a két különböző kopulával számolt díjaknál.

4.4. Több életre szóló rendszeres díjas életbiztosítások kalkulációja

A járadékbiztosítások díjkalkulációja után minden rendelkezésünkre áll, hogy megállapíthassuk a különféle biztosítások rendszeres éves nettó díját. Ahhoz, hogy a rendszeres díjakat megkaphassuk, a megfelelő járadéktagokkal kell elosztanunk a biztosítások egyszeri díjait. A díjfizetést úgy tekintjük, hogy mindig év elején esedékes, ezért is számoltunk előleges járadékokat.

A kalkulált járadékok alapján tudunk olyan rendszeres díjat számolni, melyet akkor kell fizetni, ha a biztosítottak mindketten életben vannak. Ezt az $\ddot{a}_{x,y:m}$ járadéktag segítségével határozhatjuk meg, ahol m a díjfizetés tartama. Egy ilyen biztosítás esetén, ha az egyik biztosított meghal, akkor a másiknak már nem kell tovább fizetnie a megkötött szerződés díját, díjmentessé válik a szerződés.

A másik időleges járadéktípus esetén arra van lehetőség, hogy csökkentsük az özvegyekre jutó terheket azzal, hogy a djfizetés nagyságát csökkentjük abban az esetben, ha a házaspár egyik tagja meghal. Ezzel vonzóbbá téve a módozatot. Ez a rendszeres díj kisebb lesz, mint a feljebb említett, mert a díjfizetés akkor is kötelező, ha már csak az egyik biztosított él, de kisebb díjat kell fizetni.

Az eddig tárgyalt egyszeri díjas biztosítások rendszeres nettó díjainak képletét a függelékben találja az Olvasó. A szokásos (40,35) éves belépési korra 5 év tartamra az alábbi táblázat foglalja össze néhány eddig tárgyalt módozat rendszeres díjait:

Módozat	Biztosítási összeg	Rendszeres díj
Kockázati	1.000.000 Ft	4.469 Ft
Elérési	1.000.000 Ft	180.600 Ft
Vegyes	500.000 Ft haláleseti, 1.000.000 Ft elérési	182.834 Ft
Term fix	1.000.000. Ft	184.848 Ft

6. táblázat. Rendszeres díjak

A kockázati és az elérési biztosításon egyaránt az alap biztosítást értettük, vegyes biztosításon pedig ilyen biztosítások összegét.

A díjkalkulációs fejezetben elkészítettem a két életre szóló halandósági táblát és kihalási rendet, mely modellezi a férj és feleség közötti kapcsolatot. Utána felvázoltam többféle két életre köthető lehetséges módozatot és megkonstruáltam a hozzájuk tartozó aktuáriusi díjképleteket.

A tartalékszámítás az egy életre szóló biztosításokkal analóg módon két élet esetén is prospektíven történik. Az egy életre szóló általános tartalékképlet kiterjeszthető két életre:

$$V_t = A_{x+t,y+t:n-t} - \ddot{a}_{x+t,y+t:m-t} \cdot P_{x,y:m}, \tag{57}$$

ahol V_t a biztosítás t. évében a tartalék, n a biztosítási tartam, m a díjfizetés tartama, a biztosítottak belépési kora (x, y), az egyszeri nettó díj $A_{x,y:n}$, a járadéktag $\ddot{a}_{x,y:m}$ és a rendszeres díj $P_{x,y:m}$.

A zillmerezés és az inflációkezelés különböző technikái ugyanúgy működnek egy két életre szóló szerződés esetén, mint egy egy életre szólónál.

5. Összegzés

Dolgozatomban áttekintettem a kopulákhoz kapcsolódó fontosabb fogalmakat, tulajdonságokat és bemutattam néhány kopulát, melyet későbbi munkám során felhasználtam.

Miután felmértem a rendelkezésemre álló adatokat, olyan formára hoztam őket, hogy kopulát tudjak illeszteni rájuk. Ezután következett a kopulaillesztés részletes leírása és annak tesztelése, hogy melyik kopula illeszkedik az adatokhoz. Két ilyen kopula adódott a Clayton és az Ali-Mikhail-Haq kopula. Mivel a Clayton kopula eredményei jobbak voltak, ezért ezt választottam további számolásaimhoz.

A díjkalkulációs fejezetben létrehoztam két halandósági táblát. Az egyiket a becsült Clayton kopula alapján, a másikat függetlenséget feltételezve a függetlenségi kopula segítségével, azért, hogy össze tudjam hasonlítani az összefüggőség és függetlenség feltételezése mellett számolt díjakat. Az volt a célom, hogy megmutassam, érdemes a független változók helyett a valódi függőséget modellező változókat használni. Hiszen a díjban is megjelenik az élettartamok kapcsolata, ezáltal, ha ezt nem vesszük figyelembe, akkor hibás díjakat kapunk.

A számolások eredményei alapján az rajzolódott ki, hogy a kockázati biztosítások független élettartamok feltételezése mellett felülkalkuláltak, míg az elérési típusúak (járadékot is ideértve) alulkalkuláltak. Természetesen minél hosszabb tartamokra és minél nagyobb biztosítási összegekre számolunk, annál nagyobb eltéréseket fogunk tapasztalni szerződésenként. A dolgozatban csak rövid tartamokra számoltam az Exceles számítási nehézségek miatt. De bizonyos esetekben már így is jelenetős különbségeket tapasztaltam, ami állományi szinten számottevő lehet.

Az eredményeim a kis adathalmaz és annak esetleges nem reprezentatívsága miatt megkérdőjelezhetőek. Érdemes lenne egy jóval nagyobb és erre alkalmas adatsoron elvégezni a kopulaillesztést és a dolgozatban használt kopulát erre az új kopulára cserélve megnézni, hogy mekkora díjakat kapunk a különféle módozatokra a már elkészített díjképletek alapján. Ezek a díjképletek függetlenül a számolások esetleges pontatlanságától érvényesek az ismertetett két életre megfogalmazott életbiztosításokra.

Egy másik változatás lehetne a peremeloszlások kicserélése házas férfiak és nők egy dimenziós halálozási valószínűségeire (ha létezik ilyen), ugyanis a statisztikák alapján házasságban élők hosszabb ideig élnek, mint az egyedül élők. A kopula nem befolyásolja a peremeloszlásokat, ezért érdemes lenne ezt a speciális peremeloszlást használni az általános helyett.

Hamarosan a peremeloszlásokkal kapcsolatban egyéb változtatásokra is szükség lesz. Idén az Európai Bíróság azt a határozatot hozta, hogy a biztosítóknak tilos nemek szerint különbséget tenniük ügyfeleik között. 2013-ra unisex díjakat köteles az új szerzésekre megállapítani minden magyar biztosító. Ez olyan szempontból érinti az ismertetett módszert és biztosításokat, hogy a peremeloszlásokat le kell cserélni az unisex peremeloszlásokra. A két élet közötti kapcsolat szerencsére továbbra is megőrződik a halandósági táblában - közvetve a díjakban - a kopulának köszönhetően.

Köszönetnyilvánítás

Dolgozatom végére érve szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Vékás Péternek segítőkészségéért, jó meglátásaiért és inspiráló ötleteiért. Köszönettel tartozom továbbá Tusnády Paulának az adatokért, melyeket rendelkezésemre bocsátott.

6. Függelék

Kockázati életbiztosítás rendszeres nettó díja

$$P^{1}_{x,y:m} = SA \cdot \frac{\left[\sum_{i=1}^{n} \left(l_{x+i-1,y+i-1} - l_{x+i,y+i}\right) v^i\right]}{\sum_{i=0}^{m-1} \left[l_{x+i,y+i} \cdot v^i\right]} \tag{58}$$

Elérési életbiztosítás rendszeres nettó díja

$$P_{x,y:\overset{1}{m}} = SA \cdot \frac{l_{x+n,y+n} \cdot v^n}{\sum_{i=0}^{m-1} \left[l_{x+i,y+i} \cdot v^i\right]} \tag{59}$$

Vegyes életbiztosítás rendszeres nettó díja

$$P_{x,y:m} = SA \cdot \frac{\left[\sum_{i=1}^{n} \left(l_{x+i-1,y+i-1} - l_{x+i,y+i}\right) v^i\right] + l_{x+n,y+n} \cdot v^n}{\sum_{i=0}^{m-1} \left[l_{x+i,y+i} \cdot v^i\right]} \tag{60}$$

Term fix életbiztosítás rendszeres nettó díja

$$P_{x:y,m} = SA \cdot \frac{v^n}{\sum_{i=0}^{m-1} \left[l_{x+i,y+i} \cdot v^i\right]} \tag{61}$$

6.1. Megjegyzés. A fenti biztosítások mind az alap biztosítások közé tartoznak, csak egy biztosítási összeggel rendelkeznek. A díjfizetés addig tart, amíg mindkét biztosított él, ezért a járadéktag is az alaptípusú járadékból ered. A többi kombináció ezekhez hasonlóan írható fel.

férfi \ nő	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
30	7 642	7 964	8 314	8 693	9 101	9 554	10 079	10 741	11 560	12 567	13 746	15 072	16 491	17 993	19 552	21 169	22 838	24 570	26 358	28 196	30 095
31	8 053	8 374	8 724	9 103	9 511	9 964	10 488	11 150	11 968	12 975	14 153	15 479	16 897	18 399	19 957	21 574	23 241	24 973	26 760	28 597	30 495
32	8 600	8 921	9 271	9 650	10 057	10 510	11 034	11 695	12 514	13 519	14 697	16 022	17 440	18 941	20 498	22 113	23 780	25 510	27 297	29 133	31 029
33	9 316	9 637	9 987	10 365	10 772	11 224	11 748	12 409	13 227	14 231	15 409	16 732	18 149	19 648	21 204	22 818	24 484	26 213	27 998	29 833	31 728
34	10 241	10 562	10 911	11 289	11 696	12 148	12 671	13 331	14 148	15 152	16 327	17 650	19 065	20 563	22 117	23 730	25 394	27 121	28 904	30 737	32 630
35	11 395	11 715	12 064	12 442	12 848	13 299	13 822	14 481	15 297	16 299	17 474	18 795	20 208	21 704	23 256	24 867	26 529	28 254	30 035	31 865	33 756
36	12 787	13 106	13 455	13 832	14 237	14 688	15 210	15 868	16 683	17 684	18 856	20 175	21 586	23 080	24 630	26 238	27 898	29 620	31 399	33 226	35 114
37	14 410	14 729	15 077	15 454	15 858	16 308	16 829	17 486	18 299	19 298	20 469	21 786	23 194	24 685	26 233	27 838	29 494	31 214	32 989	34 813	36 698
38	16 279	16 597	16 944	17 320	17 724	18 173	18 693	19 348	20 160	21 157	22 325	23 639	25 045	26 533	28 077	29 679	31 332	33 048	34 820	36 641	38 522
39	18 416	18 734	19 080	19 455	19 858	20 305	20 824	21 478	22 288	23 283	24 448	25 759	27 161	28 646	30 187	31 785	33 434	35 146	36 914	38 730	40 607
40	20 834	21 151	21 496	21 870	22 272	22 719	23 236	23 888	24 696	25 688	26 851	28 158	29 556	31 038	32 574	34 168	35 813	37 521	39 283	41 095	42 967
41	23 565	23 881	24 225	24 598	24 999	25 444	25 960	26 610	27 415	28 404	29 563	30 867	32 261	33 738	35 270	36 859	38 499	40 201	41 959	43 765	45 631
42	26 673	26 987	27 331	27 702	28 101	28 545	29 059	29 707	30 510	31 496	32 650	33 950	35 339	36 811	38 338	39 921	41 556	43 252	45 004	46 804	48 664
43	30 208	30 521	30 863	31 233	31 631	32 073	32 585	33 231	34 030	35 012	36 162	37 456	38 840	40 306	41 827	43 405	45 033	46 723	48 468	50 261	52 113
44	34 186	34 498	34 838	35 207	35 603	36 043	36 553	37 195	37 991	38 969	40 114	41 402	42 780	44 240	45 754	47 325	48 946	50 628	52 365	54 151	55 995
45	38 579	38 889	39 228	39 595	39 989	40 427	40 934	41 574	42 365	43 338	44 478	45 760	47 131	48 584	50 091	51 654	53 267	54 941	56 670	58 446	60 282
46	43 292	43 601	43 938	44 303	44 695	45 131	45 635	46 271	47 059	48 027	49 161	50 436	51 800	53 245	54 744	56 299	57 903	59 569	61 288	63 056	64 882
47	48 239	48 547	48 882	49 244	49 634	50 068	50 569	51 202	51 985	52 948	54 075	55 343	56 700	58 137	59 627	61 174	62 769	64 426	66 136	67 893	69 709
48	53 360	53 666	53 999	54 360	54 747	55 178	55 677	56 306	57 084	58 041	59 162	60 423	61 772	63 201	64 683	66 220	67 807	69 454	71 154	72 901	74 707
49	58 605	58 909	59 240	59 598	59 984	60 412	60 908	61 533	62 307	63 258	64 373	65 626	66 967	68 387	69 860	71 389	72 966	74 603	76 293	78 030	79 825
50	63 944	64 246	64 575	64 931	65 314	65 740	66 233	66 854	67 623	68 569	69 676	70 922	72 255	73 666	75 131	76 650	78 217	79 845	81 525	83 251	85 035

7. táblázat. 1.000.000 Ft-ra szóló 5 éves alap kockázati biztosítás díjtáblája

férfi \ nő	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
30	859 564	859 258	858 926	858 567	858 181	857 751	857 251	856 617	855 834	854 873	853 752	852 494	851 152	849 732	848 259	846 730	845 153	843 517	841 827	840 091	838 297
31	859 171	858 865	858 533	858 174	857 789	857 359	856 858	856 226	855 443	854 482	853 361	852 104	850 763	849 343	847 871	846 343	844 766	843 131	841 442	839 707	837 913
32	858 644	858 338	858 006	857 648	857 263	856 833	856 333	855 701	854 918	853 958	852 838	851 582	850 241	848 823	847 351	845 824	844 248	842 614	840 926	839 192	837 400
33	857 956	857 651	857 320	856 961	856 577	856 147	855 647	855 016	854 234	853 275	852 155	850 900	849 560	848 143	846 672	845 147	843 572	841 939	840 253	838 520	836 729
34	857 072	856 767	856 436	856 078	855 694	855 265	854 766	854 134	853 353	852 395	851 277	850 023	848 685	847 269	845 800	844 276	842 703	841 071	839 387	837 656	835 867
35	855 972	855 668	855 337	854 980	854 596	854 168	853 669	853 038	852 258	851 302	850 185	848 933	847 596	846 182	844 715	843 192	841 622	839 992	838 310	836 581	834 795
36	854 646	854 342	854 012	853 655	853 272	852 844	852 346	851 717	850 938	849 983	848 868	847 617	846 283	844 871	843 406	841 886	840 318	838 691	837 011	835 285	833 501
37	853 100	852 797	852 467	852 111	851 729	851 302	850 805	850 176	849 399	848 445	847 332	846 084	844 752	843 343	841 880	840 363	838 798	837 174	835 497	833 774	831 994
38	851 323	851 021	850 692	850 336	849 954	849 528	849 032	848 405	847 629	846 678	845 567	844 322	842 993	841 586	840 127	838 613	837 051	835 430	833 757	832 038	830 261
39	849 294	848 992	848 664	848 309	847 928	847 503	847 008	846 383	845 609	844 660	843 551	842 309	840 983	839 580	838 124	836 614	835 055	833 438	831 769	830 054	828 281
40	846 998	846 697	846 370	846 016	845 636	845 213	844 719	844 095	843 323	842 377	841 271	840 033	838 710	837 311	835 859	834 352	832 798	831 186	829 521	827 811	826 043
41	844 404	844 104	843 777	843 425	843 046	842 624	842 132	841 510	840 740	839 796	838 695	837 460	836 141	834 746	833 299	831 797	830 247	828 640	826 980	825 275	823 512
42	841 450	841 151	840 825	840 474	840 097	839 676	839 185	838 566	837 799	836 858	835 760	834 530	833 216	831 825	830 383	828 887	827 343	825 741	824 087	822 388	820 631
43	838 090	837 792	837 468	837 118	836 742	836 323	835 835	835 218	834 454	833 517	832 423	831 198	829 889	828 504	827 068	825 577	824 039	822 444	820 797	819 104	817 355
44	834 313	834 017	833 694	833 346	832 971	832 554	832 068	831 454	830 693	829 761	828 672	827 452	826 149	824 770	823 340	821 857	820 326	818 737	817 098	815 413	813 671
45	830 150	829 854	829 533	829 187	828 814	828 399	827 916	827 304	826 547	825 620	824 536	823 322	822 026	820 654	819 231	817 755	816 232	814 651	813 020	811 343	809 611
46	825 691	825 397	825 078	824 733	824 363	823 950	823 469	822 861	822 108	821 185	820 108	818 900	817 611	816 247	814 831	813 363	811 848	810 276	808 653	806 986	805 262
47	821 018	820 726	820 409	820 066	819 698	819 287	818 809	818 204	817 456	816 538	815 467	814 266	812 984	811 627	810 220	808 760	807 254	805 691	804 077	802 419	800 705
48	816 185	815 895	815 580	815 239	814 873	814 464	813 989	813 388	812 644	811 732	810 667	809 473	808 198	806 850	805 451	803 999	802 502	800 948	799 344	797 695	795 992
49	811 237	810 948	810 634	810 296	809 932	809 526	809 053	808 456	807 717	806 810	805 751	804 565	803 298	801 958	800 567	799 124	797 636	796 092	794 497	792 859	791 165
50	806 199	805 912	805 601	805 264	804 903	804 499	804 029	803 436	802 701	801 800	800 748	799 569	798 310	796 978	795 596	794 162	792 683	791 148	789 564	787 935	786 253

8. táblázat. 1.000.000 Ft-ra szóló 5 éves alap elérési biztosítás díjtáblája

férfi \ nő	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
30	859 564	859 258	858 926	858 567	858 181	857 751	857 251	856 617	855 834	854 873	853 752	852 494	851 152	849 732	848 259	846 730	845 153	843 517	841 827	840 091	838 297
31	859 171	858 865	858 533	858 174	857 789	857 359	856 858	856 226	855 443	854 482	853 361	852 104	850 763	849 343	847 871	846 343	844 766	843 131	841 442	839 707	837 913
32	858 644	858 338	858 006	857 648	857 263	856 833	856 333	855 701	854 918	853 958	852 838	851 582	850 241	848 823	847 351	845 824	844 248	842 614	840 926	839 192	837 400
33	857 956	857 651	857 320	856 961	856 577	856 147	855 647	855 016	854 234	853 275	852 155	850 900	849 560	848 143	846 672	845 147	843 572	841 939	840 253	838 520	836 729
34	857 072	856 767	856 436	856 078	855 694	855 265	854 766	854 134	853 353	852 395	851 277	850 023	848 685	847 269	845 800	844 276	842 703	841 071	839 387	837 656	835 867
35	855 972	855 668	855 337	854 980	854 596	854 168	853 669	853 038	852 258	851 302	850 185	848 933	847 596	846 182	844 715	843 192	841 622	839 992	838 310	836 581	834 795
36	854 646	854 342	854 012	853 655	853 272	852 844	852 346	851 717	850 938	849 983	848 868	847 617	846 283	844 871	843 406	841 886	840 318	838 691	837 011	835 285	833 501
37	853 100	852 797	852 467	852 111	851 729	851 302	850 805	850 176	849 399	848 445	847 332	846 084	844 752	843 343	841 880	840 363	838 798	837 174	835 497	833 774	831 994
38	851 323	851 021	850 692	850 336	849 954	849 528	849 032	848 405	847 629	846 678	845 567	844 322	842 993	841 586	840 127	838 613	837 051	835 430	833 757	832 038	830 261
39	849 294	848 992	848 664	848 309	847 928	847 503	847 008	846 383	845 609	844 660	843 551	842 309	840 983	839 580	838 124	836 614	835 055	833 438	831 769	830 054	828 281
40	846 998	846 697	846 370	846 016	845 636	845 213	844 719	844 095	843 323	842 377	841 271	840 033	838 710	837 311	835 859	834 352	832 798	831 186	829 521	827 811	826 043
41	844 404	844 104	843 777	843 425	843 046	842 624	842 132	841 510	840 740	839 796	838 695	837 460	836 141	834 746	833 299	831 797	830 247	828 640	826 980	825 275	823 512
42	841 450	841 151	840 825	840 474	840 097	839 676	839 185	838 566	837 799	836 858	835 760	834 530	833 216	831 825	830 383	828 887	827 343	825 741	824 087	822 388	820 631
43	838 090	837 792	837 468	837 118	836 742	836 323	835 835	835 218	834 454	833 517	832 423	831 198	829 889	828 504	827 068	825 577	824 039	822 444	820 797	819 104	817 355
44	834 313	834 017	833 694	833 346	832 971	832 554	832 068	831 454	830 693	829 761	828 672	827 452	826 149	824 770	823 340	821 857	820 326	818 737	817 098	815 413	813 671
45	830 150	829 854	829 533	829 187	828 814	828 399	827 916	827 304	826 547	825 620	824 536	823 322	822 026	820 654	819 231	817 755	816 232	814 651	813 020	811 343	809 611
46	825 691	825 397	825 078	824 733	824 363	823 950	823 469	822 861	822 108	821 185	820 108	818 900	817 611	816 247	814 831	813 363	811 848	810 276	808 653	806 986	805 262
47	821 018	820 726	820 409	820 066	819 698	819 287	818 809	818 204	817 456	816 538	815 467	814 266	812 984	811 627	810 220	808 760	807 254	805 691	804 077	802 419	800 705
48	816 185	815 895	815 580	815 239	814 873	814 464	813 989	813 388	812 644	811 732	810 667	809 473	808 198	806 850	805 451	803 999	802 502	800 948	799 344	797 695	795 992
49	811 237	810 948	810 634	810 296	809 932	809 526	809 053	808 456	807 717	806 810	805 751	804 565	803 298	801 958	800 567	799 124	797 636	796 092	794 497	792 859	791 165
50	806 199	805 912	805 601	805 264	804 903	804 499	804 029	803 436	802 701	801 800	800 748	799 569	798 310	796 978	795 596	794 162	792 683	791 148	789 564	787 935	786 253

9. táblázat. Évi 200.000 Ft-ra szóló 5 éves alap járadékbiztosítás díjtáblája

Hivatkozások

[1] Panjer, Harry H.: *Operational Risk: Modeling Analytics*, John Wiley & Sons, Inc., 2006.

[2] Banyár József: *Életbiztosítás*, Aula, 2003.

[3] Brown, Jeffrey R. & Poterba, James M.: *Joint life annuities and annuity demand by married couples*, NBER Working Paper Series, 1999.

[4] Frees, Edward W.& Carriere, Jacques& Valdez, Emiliano: *Annuity valuation with dependent mortality*, Actuarial Reserch Clearing House, 1995.

[5] Faragó Miklós: *Családi állapottól függő halandósági táblák Magyarországon (A házasságok várható tartama, túlélése*, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2009.

[6] Das, Shubhabrata: *Differential share of premiums in joint life insurance policy with dependency in life distributions*, Indian Institute of Management Bangalore

[7] Yogo Purwono: *Copula inference for mutiple lives analysis-preliminaries*, 13. East Asian Actuarial Conference, 2005.

[8] Clayton, D.: *A model for association in bivariate life tables and its application in epidemiological studies os familial tendency in chronic desease incidence*, Biometrika, 65, 141-151.

[9] Frees, Edward W.& Valdez, Emiliano: *Understanding relationships using copulas*, North American Actuarial Journal, 2, 1-25.

[10] Klugman, S. & Parsa, A.: *Fitting bivariate distributions with copulas*, Insurance: Mathematics and Economics, 24, 139-148.

[11] Gerber, Hans U.: *Life Insurance Mathematics*, Springer-Verlag GmbH, 2006.